

УДК 330.8:304:338.2
JEL Classification: B30, Q10

DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2025.2.32>

Жук В.М.,
д-р екон. наук, професор, академік НААН України,
голова Наукової ради Інституту обліку і фінансів НААН,
головний науковий співробітник,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1367-5333>
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ

НАУКОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРАРНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Zhuk V.M.,
dr.sc.(econ.), professor, academician of the NAAS of Ukraine,
chairman of the Scientific council
Institute of Accounting and Finance of the NAAS,
senior researcher,
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv

THE SCIENTIFIC PRINCIPLES OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF THE AGRARIAN SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF POST-WAR EUROPEAN INTEGRATION

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена загрозою, яку несуть для національних інтересів України приховані за формальною аграрною політикою управлінські дії, спрямовані на агрохолдингізацію аграрного устрою, що, в тому числі, обмежує інклюзію та виснажує потенціал сільських територій України. У зв'язку з цим потребує перегляду наукове забезпечення фундаментальної оцінки стану аграрного устрою та можливостей і шляхів його трансформації.

Зазвичай у науковому середовищі оцінюються складові аграрного устрою, як-то стан й перспективи розвитку сільських територій, експортний потенціал, освоєння біоекономічних технологій та інші. Відсутнє уявлення про аграрний устрій як цілісний багатогранний соціально-економічний інститут. Навіть наявні дефініції пов'язують це явище з чим завгодно, але не з інститутом, його трансформацією.

Натомість в основі більшості керованих трансформацій соціально-економічних явищ застосовується саме інституціональний підхід. Успішні реформи завжди є інституційно комплексними. Наукове забезпечення цієї комплексності вкрай необхідне і для євроінтеграційної політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світовій економічній науці склалось розуміння чіткого взаємозв'язку між станом інституціональної економіки та вирішенням проблем різних соціально-економічних устроїв, зокрема й аграрного. Зокрема, Нобелівськими лауреатами Т. Шульцом, Д. Аджемоглу, С. Джонсоном, Дж. Робінсоном, а також П. Бардханом, Дж. Харрісом [1–4] обґрунтовується вплив інституційних змін на зростання продуктивності аграрного виробництва та забезпечення продовольчої безпеки, інституційні аспекти інклюзивності, використання елітами інститутів для отримання монопольних вигод та руйнувань незручних для них реформ.

Дослідження проблем реформування аграрної економіки України було і є актуальним за весь період її незалежності. На початках вченими обґрунтовано трансформацію радянського аграрного устрою, що забезпечувалось комплексом системних реформ. Зокрема, вагомий внесок зробили академіки О. Бородіна [5–6], П. Гайдуцький [7], В. Геець [8–9], М. Кропивко [10], Ю. Лузан [11], Ю. Лупенко [12–13], М. Малік [13], П. Саблук [14], В. Юрчишин [14] та інші. Віддаючи цьому належне, доробки вітчизняних вчених потребують обґрунтування теоретичного фундаменту реформ, їх розгляду з позиції інституційної трансформації аграрного устрою. Без уваги залишаються галузеві інституційні проблеми, що спричинили розбалансованість та сировинну спрямованість аграрного виробництва, деградацію сільських територій, а також формування під впливом агрохолдингізації інститутів, орієнтованих на власну вигоду тощо. Своєю чергою, євроінтеграція України також потребує оновлення на інституційних основах наукового забезпечення імплементації Спільної аграрної політики ЄС (далі – САП ЄС).

Сьогодні, переважно, вітчизняні дослідження сконцентровані на порівняльному аналізі змісту окремих Цілей сталого розвитку, програм і стратегічних планів САП ЄС, потреб та можливостей їх застосування в Україні. Увага концентрується на так званій «видимій» їх частині, що в сучасній економічній теорії називається «формальними інститутами» (писаними «правилами гри»). Відповідно, в Україні запроваджується владне і наукове забезпечення, яке концентрується на процесах імплементації саме запозичених писаних «правил гри» у вигляді вітчизняних стратегій розвитку галузі й сільських територій [15]. Цю тенденцію у вітчизняній науці та політиці умовно називають «підходом стратегій». При цьому не береться до уваги, що в цілому вітчизняне інституційне середовище, яке, як і в усьому світі першочергово формують неформальні інститути та організаційні інституції, досить відрізняється від розвинених країн. Саме ігнорування цих фундаментальних знань при формуванні аграрної політики України дозволяє цим нерезформованим частинам вітчизняного інституту аграрного устрою спотворювати на свою користь найкращі запозичення, у т.ч. і з САП ЄС. Розуміння цього, як пояснить, так і сприятиме вирішенню вищезазначених проблем вітчизняної аграрної економіки та усуненню інституціональних ризиків для успішної її євроінтеграції.

Загалом, ефективність наукової школи інституціональної економіки підтверджена як численними Нобелівськими преміями у XX та XXI ст., так і залученням до успішних реформ у багатьох країнах. Проте ці дослідження не зосереджувались на інституційних особливостях та потребах трансформації аграрного устрою в країнах з пострадянською перехідною економікою та явищами агрохолдингізації. Аграрний устрій не розглядався як цілісний соціально-економічний інститут.

Це дослідження, спираючись на попередні розробки авторів Проєкту [16–18], має на меті означити вектори поглиблення інституціональної теорії та застосування їх доктрин в аграрній економіці. Зокрема, розглядати явища аграрного устрою через призму соціально-економічного інституту, а його трансформацію – в цілому та комплексно, а не за окремими складовими, як є дотепер.

Постановка завдання. Метою статті є розробка наукових засад інституційної трансформації аграрного устрою в умовах повоєнних інклюзивних викликів та євроінтеграції України.

Дослідження базується на поглибленні інституціональної теорії задля удосконалення методології політико-економічних й організаційно-управлінських рішень та зусиль щодо формування й реалізації пронаціональної і проєвропейської село-селяниноцентричної моделі аграрного устрою України.

Основними завданнями цього дослідження є:

- дослідити дотичність інституціональної теорії до трансформаційних процесів та до розв’язання проблем аграрної політики;
- визначити зміст поняття «аграрний устрій»;
- оцінити наслідки трансформації вітчизняного аграрного устрою за обмеженості його реформування лише сферою законодавчих та програмних документів;
- поглибити інституціональну теорію, обґрунтувати необхідність розгляду аграрного устрою як соціально-економічного інституту.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковому середовищі України поодинокими є саме теоретичні обґрунтування змісту й сутності аграрного устрою. У 2020 р. академік НААН М. Кропивко єдиний (з відомих нам джерел) запропонував на цій основі поняття «аграрний устрій». З його досліджень, це: «усталений суспільний порядок використання земель сільськогосподарського призначення та система організації сільськогосподарської діяльності, які на певному етапі розвитку суспільства визначають спосіб сільськогосподарського виробництва як єдність продуктивних сил і суспільно-виробничих відносин на селі» [10, с. 7].

З наших досліджень, аграрний устрій, як і будь-який соціально-економічний устрій, є інститутом. Саме положення інституціональної теорії формують теоретику-прикладну основу як моделювання аграрного устрою, так і опису його складових. Модельний підхід забезпечує нове розуміння змісту та структури інституту аграрного устрою. На рис. 1 представлені інституційні складові цього інституту, їх сутність, основні підходи до виміру та напрямки змін.

Неформальна складова (неформальні інститути), у випадку наших досліджень, це «те, що в головах» селян, бізнесменів, представників місцевого самоврядування, психотипи, ментальність, «неписані, але сформовані середовищем правила поведінки», підприємницький потенціал, громадянська активність, схильність до самоорганізації і т.д. Явище досить складне для оцінки кожного компоненту окремо, але при формуванні й опису моделі соціально-економічного інституту в цілому, стан та можливі зміни неформальної складової прогнозуються.

Формальну складову (формальні інститути) узагальнено нами як формалізовані «писані (нормативно-правові) правила гри». Це чинне законодавство, нормативні акти регуляторів (міністерств/обласних державних адміністрацій і ін.), рішення місцевих органів самоврядування тощо.

Вступ України до ЄС спричинить швидкі зміни у формальній інституційній складовій, але потребуватиме більших зусиль в організаціях і, відповідно, вже по її складових. Складовими «Організації» в моделі аграрного устрою є: візія, політика, реформи та управління.

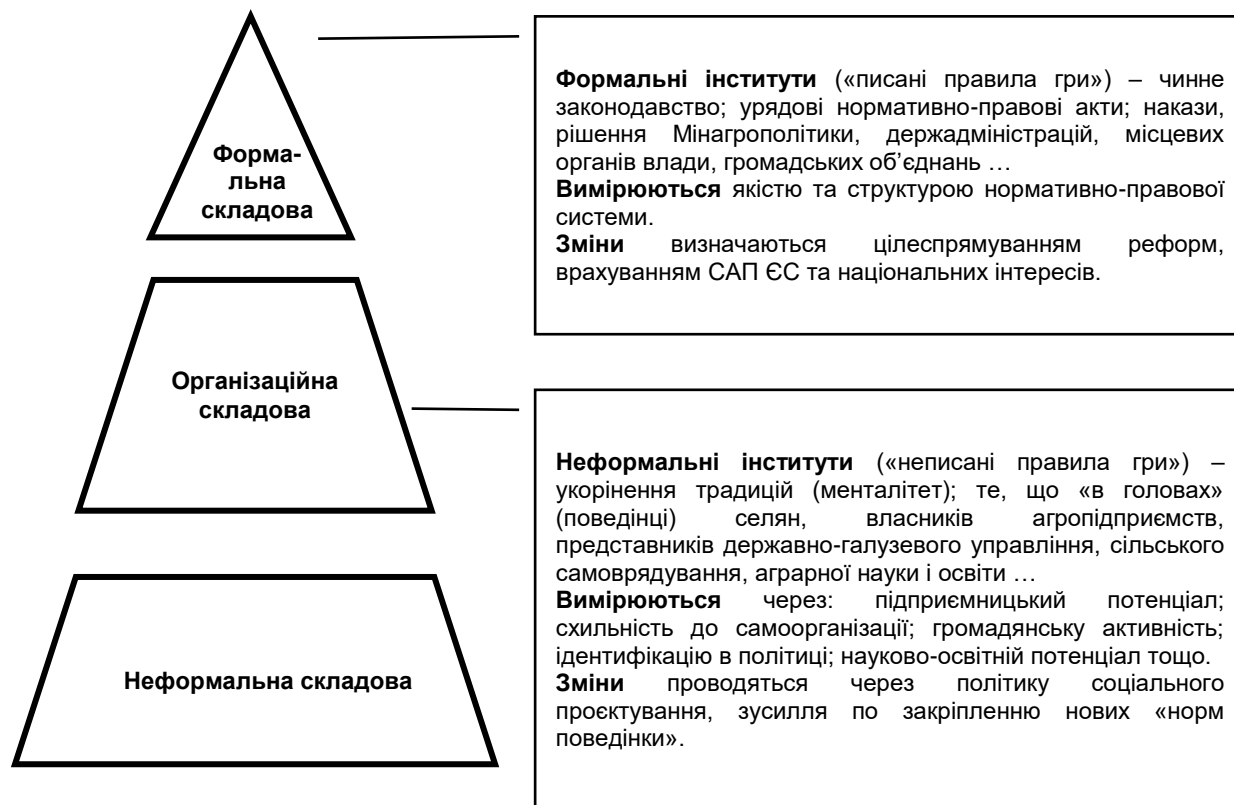


Рис. 1. Інституційні складові в моделі інституту аграрного устрою

Джерело: розроблено автором

«Організації» ми трактуємо, як поєднання людей у певні організаційні структури (рис. 2). Фермерська родина (господарство), підприємство, кооператив, сільські ради, заклади соціальної сфери та інші організації в селі або сільській громаді. До організацій в аграрному інституціональному середовищі відносяться і політичні партії з відповідною ідеологією, громадські об'єднання виробників та громад, об'єднання за професійними ознаками, профільні управління в районах та обласних державних адміністраціях, Міністерство аграрної політики та продовольства, інші дотичні органи центральної та регіональної влади, галузеві організаційні структури. До складової «організації» в інституті аграрного устрою відноситься і Національна академія аграрних наук, інші дотичні академічні та освітні заклади України.



Рис. 2. Організаційна складова інституту аграрного устрою

Джерело: розроблено автором

Окрім формальних організацій з юридичним статусом, існують і неформальні організації, як-то: збори мешканців села, творчі колективи, корпоративні зговори тощо.

Поведінка організації визначається інституційним полем, що формують його «полюси»: неформальні та формальні інститути.

У моделі інституту аграрного устрою нами складова «Організації» поглиблюється у візію, політику, реформи та управління. В аграрному устрою для організації вони є головним функціоналом. Так, організації, першочергово політичні, громадські, наукові, мають напрацьовувати свої ідеології, бачення, тобто політику й візію аграрного устрою, поставити цілі та розробити алгоритми їх досягнення – це реформи. Організації, першочергово центральні органи виконавчої влади (далі – ЦОВВ), мають прикласти зусилля для реалізації задумів щодо вдосконалення формальних інститутів змін неформальних інститутів – це управлінський функціонал.

При цьому, при описі функціоналу складових з «організації» в інституті аграрного устрою важливо послуговуватись фундаментальними знаннями інституціональної теорії щодо взаємозв'язку та взаємодії складових соціально-економічного інституту. Серед них найбільш стійкою до змін та вагомішою по впливу на інші складові є неформальні інститути. Вони по класиці визначають поведінку організації та стан складової «формальні інститути». Інколи цей вплив має не класичну основу більшості неформального інституту, а лише його пасіонарної частини. Так, більш дієві (активніші й спроможніші) організації великого бізнесу мають більші можливості в реалізації своїх інтересів в нормативно-правовому полі. Проте свої інтереси у зміні «формальних інститутів» можуть відстоювати й організації малого та середнього агробізнесу за кращої активності їхніх «управлінських команд». Звідси потенційна оцінка такої активності має бути врахована при описі політичної, реформаторської ти управлінської складових моделей. Наприклад, це важливо для моделей від фермерів та науковців.

При описі функціоналу організацій в інституті аграрного устрою важливо враховувати особливості зворотного впливу складових соціально-економічного інституту. Так, його складова «формальні інститути» більш піддатлива до змін, але для сприйняття нових «правил гри» як організаціями, й особливо неформальними інститутами, потрібно значно більших зусиль від «команд управління» організації.

Отже, розуміння сутності та оцінка інституціонального середовища аграрного устрою, його стану та спроможності до змін є важливою як для аграрної політики, так і її наукового забезпечення.

Аграрний устрій – це інститут: (1) формалізований «правилами гри»; (2) визначений інтересами причетної частини суспільства (неформальними інститутами); (3) реалізований зусиллями «команд управління» причетних організацій (Σ), що формує порядок суспільних відносин та економічних, соціальних й екологічних умов сільськогосподарської діяльності й розвитку сільських територій.

Основою наукового забезпечення аграрної політики є модель аграрного устрою – це описана (візуалізована іншими методами) «картина» соціально-економічного інституту, що відображає (характеризує) порядок усталених відносин та умов як щодо сільськогосподарського виробництва й життєдіяльності на сільських територіях, так і реалізацією Україною глобальної продовольчої місії, використання в національних інтересах її земельного та інших природних багатств.

Іншими словами, аграрний устрій як інститут – це усталений порядок соціально-економічної життєдіяльності на сільських територіях. «Модель аграрного устрою» як уявна «картина інституту» – це науково-описовий наявний чи бажаний порядок соціально-економічної життєдіяльності на сільських територіях.

Державна аграрна політика – це формалізована (законодавчо-нормативна) та організаційно-управлінська складова інституту аграрного устрою, що (1) забезпечує реалізацію намірів зацікавленої групи людей (неформальні інститути, політика), (2) шляхом проведення організаційно-управлінських (реформи управління) та законодавчо-нормативних (формальні інститути) заходів і зусиль (Σ) задля досягнення цілей наявного чи бажаного аграрного устрою (візія).

Іншими словами, державна аграрна політика – це формалізовані нормативно-правові та організаційно-управлінські зусилля і заходи по втіленню намірів й задумів наявного або бажаного аграрного устрою.

Модель аграрного устрою можуть пропонувати суспільству будь-які зацікавлені особистості чи організації. Втілення (реалізація того чи іншого варіанту) аграрного устрою в Україні може бути як усвідомлене (чітко визначене, описане, публічно обговорене по моделі), так і неусвідомлене (аграрний устрій формується «хаотично», під впливом змінних інтересів, олігархічних можливостей тощо). У зрілих суспільствах, розвинутих країнах спочатку моделюють найбільш ефективний (за потенціалом їхніх інститутів) порядок відносин й умов, а потім прикладають максимум організаційно-управлінських зусиль до розбудови бажаного аграрного устрою.

Певним орієнтиром для ідеологій (візій) моделей є євроінтеграція України. Важливими є й орієнтири майбутньої Української доктрини Президента України.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження збагачують теоретичний базис аграрної політики, а саме:

– теоретичні уявлення і сутнісно-змістове наповнення категорії «устрій» доведенням, що аграрний устрій (як і будь-який інший соціально-економічний інститут) має ознаки інституту;

– долученням до економічної теорії та практики механізмів пізнання інституційних інтересів через розкриття контурів (поглиблених аспектів) національної ідеї, що забезпечує сприйняття і реалізацію модельних цілей;

– розробкою алгоритму конструювання моделі аграрного устрою, методології і методів змістового наповнення її складових;

– уточненням понятійно-категоріального апарату, зокрема, узагальненням визначення категорій: «неформальні інститути», «організації», «формальні інститути», «національна ідея», «візія», «політика», «реформи», «управління», «команди управління»; обґрунтуванням нового змісту категорій «аграрний устрій», «модель аграрного устрою», «державна аграрна політика».

Водночас, проведене дослідження дозволило отримати низку прикладних наукових результатів. Реалізуючи модельний підхід до формування аграрного устрою і втілення державної аграрної політики, Україна:

– створює зрозумілу широкому колу організацій систему пізнання і конструювання змін, усвідомлення того, який аграрний устрій нині є і який потрібно формувати в національних інтересах при запровадженні САП ЄС;

– отримує інституційний механізм соціалізації політик розвитку через залучення широкого кола організацій до формування і реалізації прогресивних моделей устрою;

– розглядає модельний підхід (його інституційну базовість) не лише до формування устрою і державної політики в аграрній сфері, а й до інших галузей економіки і пов'язаної з ними життєдіяльності, першочергово – політики України воєнного стану і повоєнного відновлення.

Перспективами подальших наукових досліджень є розробка та обґрунтування стратегій повоєнної капіталізації та інклюзивного розвитку сільських територій України на основі модернізованої до потреб післявоєнного відбудови держави селозберігаючої моделі аграрного устрою.

Література

1. Schultz Th. W. Facts. Nobel Prize Outreach 2025. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1979/schultz/facts/> (дата звернення: 20.03.2025).
2. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Вузкий коридор. Держави, суспільства і доля свободи / пер. з англ. Г. Шпак. Київ : Наш Формат, 2020. 518 с.
3. Bardhan P. K. The political economy of development in India. Oxford : Oxford University Press, 1998. 153 p.
4. Harris D. J. Economic Development and Income Distribution in Underdeveloped Economies: an overview. *Jurnal Ekonomi Malaysia*. 1981. Vol. 15. P. 1–22. URL: <https://web.stanford.edu/~dharris/papers/Income%20Distribution%20and%20Economic%20Development%20in%20Under-Developed%20Economies.pdf> (дата звернення: 20.03.2025).
5. Бородіна О. Базові методологічні підходи та прикладні механізми переходу до національно укоріненого розвитку агропродовольчої системи України. *Економічна теорія*. 2023. № 3. С. 44-57. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2023.03.044>.
6. Бородіна О., Прокопа І. На яку модель аграрного сектора має орієнтуватися Україна у стратегічній перспективі? *Дзеркало тижня*. 2013. 05 лип. URL: <https://zn.ua/ukr/promyshliennost/nayaku-model-agrarnogo-sektora-maye-orientuvatisya-ukrayina-u-strategichniy-perspektivi-.html> (дата звернення: 14.03.2025).
7. Аграрна реформа в Україні / Гайдуцький П., Саблук П., Лупенко Ю. та ін. ; за ред. П. І. Гайдуцького. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2005. 424 с.
8. Heyets V. Restructuring the Socialization of Ukraine's Population Under Instability and in Post-Stabilization Period. *Science and Innovation*. 2023. № 19(6). P. 3-18. DOI: <https://doi.org/10.15407/scine19.06.003>.
9. Геєць В. Соціалізація в суспільних трансформаціях довгострокового характеру. *Економіка України*. 2021. Том 64. № 9(718). С. 3-17. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.09.003>.
10. Кропивко М. Позитиви і негативи аграрного устрою України. *Економіка АПК*. 2020. № 7. С. 6-19. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007006>.
11. Гадзало Я., Лузан Ю. Удосконалення державного управління розвитком аграрного сектору економіки та сільських територій України. *Економіка АПК*. 2020. № 11. С. 6-18. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011006>.
12. Лупенко Ю., Кропивко М. Аграрний устрій в Україні : наукове видання. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 64 с.
13. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Лупенко Ю., Малік М., Шпикуляк О. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.

14. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / Саблук П. Т., Лукінов І. І., Юрчишин В. В., Онищенко О. М. та ін. ; за ред. П. Т. Саблука та В. В. Юрчишина. Київ, 1996. 664 с.

15. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 р. № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.03.2025).

16. Теоретико-прикладні основи моделювання аграрного устрою і державної аграрної політики / Жук В. М., Бездушна Ю. С., Василюшин С. І., Нежид Ю. С., Волошина О. В. *Економіка України*. 2024. № 11. С. 46-73. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.11.045>.

17. Жук В. М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України : наукова доповідь. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 128 с. URL: https://magazine.faaf.org.ua/images/stories/juk/nauk_dopovid_2017/Zhuk_Obih_zemel_2017m.pdf (дата звернення: 21.03.2025).

18. Гадзало Я. М., Жук В. М. Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю : наукова доповідь. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 40 с. URL: https://magazine.faaf.org.ua/images/stories/juk/dopovid_2015_selo/dopovid_NAAN_2015.pdf (дата звернення: 22.03.2025).

References

1. Schultz, Th.W. (2025), "Facts, Nobel Prize Outreach 2025", available at: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1979/schultz/facts/> (access date March 20, 2025).

2. Acemoglu, D. and Robinson, J. (2020), *Vuzkyi korydor. Derzhavy, suspilstva i dolia svobody* [Narrow Corridor. States, Societies and the Fate of Freedom], Translated from English by H. Shpak, Nash Format, Kyiv, Ukraine, 518 p.

3. Bardhan, P.K. (1998), "The political economy of development in India", Oxford University Press, Oxford, 153 p.

4. Harris, D.J. (1981), "Economic Development and Income Distribution in Underdeveloped Economies: an overview", *Jurnal Ekonomi Malaysia*, Vol. 15, pp. 1–22, available at: <https://web.stanford.edu/~dharris/papers/Income%20Distribution%20and%20Economic%20Development%20in%20Under-Developed%20Economies.pdf> (access date March 20, 2025).

5. Borodina, O. (2023), "Basic methodological approaches and applied mechanisms of transition to nationally rooted development of the agri-food system of Ukraine", *Ekonomichna teoriia*, no. 3, pp. 44-57, DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2023.03.044>.

6. Borodina, O. and Prokopa, I. (2013), "What model of the agricultural sector should Ukraine focus on in the strategic perspective?", *Dzerkalo tyzhnia*, available at: <https://zn.ua/ukr/promyshliennost/na-yaku-model-agrarnogo-sektora-maye-oriyentuvatisya-ukrayina-u-strategichniy-perspektivi-.html> (access date March 14, 2025).

7. Haidutskyi, P. (Ed.), Sabluk, P., Lupenko Yu. et al. (2005), *Ahrarna reforma v Ukraini* [Agrarian reform in Ukraine], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, 424 p.

8. Heyets, V. (2023), "Restructuring the Socialization of Ukrainians Population Under Instability and in Post-Stabilization Period", *Science and Innovation*, no. 19(6), pp. 3-18, DOI: <https://doi.org/10.15407/scine19.06.003>.

9. Heiets, V. (2021), "Socialization in long-term social transformations", *Ekonomika Ukrainy*, Volume 64, no. 9(718), pp. 3-17, DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.09.003>.

10. Kropyvko, M. (2020), "Positives and negatives of the agrarian system of Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 6-19, DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007006>.

11. Hadzalo, Ya. and Luzan, Yu. (2020), "Improving public administration of the development of the agricultural sector of the economy and rural areas of Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 6-18, DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011006>.

12. Lupenko, Yu. and Kropyvko, M. (2017), *Ahrarnyi ustroi v Ukraini : naukove vydannia* [Agrarian system in Ukraine : scientific publication], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, 64 p.

13. Lupenko, Yu., Malik, M., Shpykuliak, O. et al. (2014), *Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy* [Innovative support for the development of agriculture in Ukraine: problems and prospects], monograph, NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, 516 p.

14. Sabluk, P.T. (Ed.), Lukinov, I.I., Yurchyshyn, V.V. (Ed.) et al. (1996), *Suchasna ahrarna polityka Ukrainy: problemy stanovlennia* [Modern agrarian policy of Ukraine: problems of formation], Kyiv, Ukraine, 664 p.

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), Resolution "On approval of the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025-2027" dated 15.11.2024 no. 1163-r, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text> (access date March 23, 2025).

16. Zhuk, V.M., Bezdushna, Yu.S., Vasylishyn, S.I. et al. (2024), "Theoretical and applied foundations of modeling of agrarian system and state agrarian policy", *Ekonomika Ukrainy*, no. 11, pp. 46-73, DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.11.045>.

17. Zhuk, V.M. (2017), *Obih zemel silskohospodarskoho pryznachennia v selozberihaiuchii modeli ahrarnoho ustroiu Ukrainy : naukova dopovid* [Agricultural land turnover in the village-saving model of the agrarian system of Ukraine: scientific report], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, 128 p. available at: https://magazine.faaf.org.ua/images/stories/juk/nauk_dopovid_2017/Zhuk_Obih_zemel_2017m.pdf (access date March 21, 2025).

18. Hadzalo, Ya.M. and Zhuk, V.M. (2015), *Naukovi osnovy rozvytku ahrarnoho pidpriemnytstva ta silskykh terytorii za selozberihaiuchoiu modelliu : naukova dopovid* [Scientific foundations of the development of agricultural entrepreneurship and rural areas according to the village-preserving model: scientific report], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, 40 p., available at: https://magazine.faaf.org.ua/images/stories/juk/dopovid_2015_selo/dopovid_NAAN_2015.pdf (access date March 22, 2025).

Жук В.М.

НАУКОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРАРНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Мета. Розробка наукових засад інституційної трансформації аграрного устрою в умовах повоєнних інклюзивних викликів та євроінтеграції України.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є комплексний міждисциплінарний підхід до вивчення складних соціально-економічних явищ, який інтегрує положення економічної теорії, інституціоналізму, менеджменту, публічного управління та поведінкової економіки. Для досягнення поставленої мети використано метод системного підходу, моделювання, методи аналізу і синтезу, абстрактно-логічний і монографічний методи. У роботі застосовано системний підхід – для дослідження аграрного устрою як цілісної системи інститутів; метод моделювання – для обґрунтування напрямів його трансформації відповідно до стандартів ЄС; аналіз і синтез – для оцінки сучасного стану аграрного сектору та виявлення інституційних обмежень. Абстрактно-логічний метод використано при формуванні теоретичних узагальнень і висновків, монографічний – для вивчення наукових підходів і узагальнення міжнародного досвіду, порівняльний метод – для зіставлення інституційних моделей України та країн ЄС.

Результати дослідження. Доведено, що аграрний устрій доцільно розглядати не як сукупність окремих параметрів розвитку аграрного сектору чи сільських територій, а як цілісний соціально-економічний інститут, у межах якого взаємодіють формальні інститути («правила гри»), неформальні інститути та «організації». Обґрунтовано, що обмеження реформування лише сферою законодавчих і програмних документів не забезпечує глибинних трансформацій, оскільки ігнорує вплив неформальних інститутів, інституційних інтересів та реальну спроможність організацій до реалізації змін. Запропоновано модель аграрного устрою, яка відображає взаємозв'язок між інституційним середовищем, функціоналом організацій, змістом аграрної політики та бажаним порядком соціально-економічної життєдіяльності на сільських територіях. Уточнено зміст понять «аграрний устрій», «модель аграрного устрою» та «державна аграрна політика».

Наукова новизна результатів дослідження. Уперше системно сформовано модель інституту аграрного устрою з виокремленням і взаємоузгодженням його основних складових: неформальних інститутів, формальних інститутів і організацій, функціонал яких розкривається через візію, політику, реформи та управління. Дістало подальший розвиток понятійно-категоріальне забезпечення аграрної політики.

Практична значущість результатів дослідження. Запропонований модельний підхід може бути використаний для вдосконалення державної аграрної політики, її соціалізації та спрямування на реалізацію національних інтересів України в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції. Запропоновані теоретико-методологічні положення створюють основу для розробки селозберігаючих, інклюзивних і проєвропейських моделей розвитку сільських територій.

Ключові слова: інституціональна теорія, аграрний устрій, сільські території, неформальні інститути, формальні інститути, аграрна політика.

Zhuk V.M.

THE SCIENTIFIC PRINCIPLES OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF THE AGRARIAN SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF POST-WAR EUROPEAN INTEGRATION

Purpose. The article aims to develop the scientific principles for the institutional transformation of the agrarian system in the **conditions** of post-war inclusive challenges and Ukraine's European integration.

Methodology of research. The methodological basis of the study is a comprehensive interdisciplinary approach to the study of complex socio-economic phenomena, integrating the principles of economic theory, institutionalism, management, public administration, and behavioural economics. To achieve the set goal,

the systems approach, modelling, methods of analysis and synthesis, and abstract and logical and monographic methods were used. This study employs a systems approach to examine the agricultural system as an integrated set of institutions; a modelling method to justify directions for its transformation in accordance with EU standards; and analysis and synthesis to assess the current state of the agricultural sector and identify institutional constraints. The abstract and logical method was used to formulate theoretical generalizations and conclusions; the monographic method – to study scientific approaches and summarize international experience; and the comparative method – to compare the institutional models of Ukraine and EU countries.

Findings. The article shows that it is advisable to view the agrarian system not as a set of individual parameters for the development of the agricultural sector or rural areas, but as a holistic socio-economic institution in which formal institutions (“rules of the game”), informal institutions, and “organizations” interact. It was substantiated that limiting reform to the legislative and program documents alone does not yield deep transformations, as it ignores the influence of informal institutions, institutional interests, and the real capacity of organizations to implement changes. The author proposes a model of the agrarian system that reflects the relationships among the institutional environment, the functioning of organizations, the content of agrarian policy, and the desired order of socio-economic life in rural areas. The meaning of the concepts of “agrarian system”, “model of agrarian system”, and “state agrarian policy” is clarified.

Originality. For the first time, a model of the agrarian system institute has been systematically formed with the separation and mutual coordination of its main components: informal institutions, formal institutions, and organizations, the functionality of which is revealed through vision, policy, reforms, and management. The conceptual and categorical support for agrarian policy has been further developed.

Practical value. The proposed model approach can be used to improve state agrarian policy, its socialization, and its realization of the national interests of Ukraine in the conditions of post-war reconstruction and European integration. The proposed theoretical and methodological provisions provide the basis for the development of village-preserving, inclusive, and pro-European models of rural area development.

Key words: institutional theory, agrarian system, rural areas, informal institutions, formal institutions, agrarian policy.

Дата надходження рукопису: 28.04.2025

Дата прийняття рукопису до друку: 02.06.2025

Дата публікації: 30.06.2025